

JÓZEF KANIA

Akademia Rolnicza w Krakowie

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

1. Wstęp

Przeptyw wiedzy i informacji od nauki i polityki, przez doradztwo, do praktyki rolniczej (rolników) i odwrotnie jest niezwykle ważnym zagadnieniem w procesie dokonywanych zmian, a zwłaszcza w wzmacnianiu zasobów ludzkich w rolnictwie. Doradcy zatrudnieni w organizacji doradczej, stanowiącej ogniwo Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej, mają tutaj do spełnienia szczególną i bardzo trudną rolę jaką jest osiągnięcie zmian w zachowaniu rolników (zmiana postaw i filozofii ich myślenia). To nie politycy, naukowcy, czy doradcy zmieniają rolnictwo ale właściciele gospodarstw, poprzez rozwiązywanie określonych problemów i podejmowanie trafnych decyzji zgodnych lub nie z polityką rolną państwa. Bez doradców posiadających dużą wiedzę techniczną i ekonomiczną oraz umiejętności komunikowania się z rolnikami i otoczeniem, a także bez znaczącego wsparcia doradztwa, nauki i rolnictwa ze strony państwa, osiągnięcie tych zmian będzie niemożliwe [Ban, Hawkins 1997, Kania 1988 a, b].

Nie sposób sobie wyobrazić aby procesy dostosowawcze związane ze zrównoważonym rozwojem wsi i rolnictwa mogły się odbywać w naszym kraju bez udziału państwowego (publicznego) doradztwa rolniczego. Instytucje tego typu odegrały kluczową rolę w okresie modernizacji sektora rolnego i przemian w środowisku wiejskim w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Doświadczenia tych krajów dostarczają niezbitych argumentów, że właśnie doradztwo rolnicze było głównym instrumentem realizacji szeroko rozumianej polityki rolnej i siłą motoryczną dokonywanych tam przeobrażeń w sektorze rolnictwa [Kania, Drygas 1995; Drygas, Kania 1996; Kania 2001b].

Doradztwo rolnicze w Polsce znajduje się pod wpływem globalnych trendów jakimi są: liberalizacja gospodarki i rynków rolnych, spadek wydatków w po-

dziale dochodu narodowego na zadania o charakterze publicznym (np. na doradztwo, naukę i oświatę) oraz stopniowa prywatyzacja i komercjalizacja usług doradczych. Niektóre państwowe systemy doradztwa rolniczego szczególnie w krajach o bardzo wysokiej towarowości i dochodowości gospodarstw, niskiej ich liczbie oraz nadprodukcji żywności, przechodzą procesy restrukturyzacji i prywatyzacji w kierunku tworzenia się różnych form doradztwa półpaństwowego, państwa państwowego, autonomicznego (związki rolników, izby rolnicze) i komercyjnego (spółki), a także powstają nowe pozarządowe organizacje doradcze [Kierunki zmian... 2000, Kania 2001c, Kania 2002].

Należy przy tym wziąć pod uwagę, że początkiem prywatyzacji służb publicznych, w tym zwłaszcza doradztwa, były zawsze problemy związane z deficytem budżetowym danego kraju [Ban, Hawkins 1997, Privatisation... 2004].

2. Cechy efektywnego systemu doradztwa rolniczego

Bez względu na przyjęte nowe rozwiązania strukturalno-organizacyjne i finansowe system doradztwa rolniczego w Polsce powinien charakteryzować się następującymi cechami:

- a) zdolnością do zaspokajania potrzeb odbiorców usług doradczych oraz uczestników systemu doradztwa poprzez:
  - ścisłe powiązanie doradztwa z nauką, co powoduje:
    - lepsze jakościowo porady;
    - lepsze rozeznanie potrzeb badawczych i doradczych;
    - lepsze rozwiązania technologiczne oraz bardziej efektywne zarządzanie gospodarstwami rolniczymi z uwzględnieniem potrzeb rynku;
    - wsparcie doskonalenia zawodowego producentów i mieszkańców wsi;
    - szybkie docieranie do źródeł informacji o wynikach badań;
    - możliwość korzystania z porady u wysokiej klasy specjalistów (w tym również u pracowników instytutów naukowo-badawczych i uczelni rolniczych).
  - społeczną identyfikację potrzeb oraz opiniowanie wykonywanych zadań doradczych, co poprawi efektywność środków finansowych przeznaczonych na działalność doradczą i upowszechnieniową.
  - wzmocnienie rangi ośrodków doradztwa rolniczego poprzez stworzenie lepszej bazy informacyjnej, specjalistycznej (laboratoria komputerowe i analityczne) oraz szkoleniowej, co wzmocni wiarygodność doradców i oferowanych przez nich usług.
- b) zdolnością do wykorzystania w konstrukcji nowego systemu zarówno mocnych jak i słabych stron obecnego systemu doradztwa w Polsce: tych pierwszych celem ich wzmocnienia, a tych drugich celem ich wyeliminowania;

- c) zdolnością do efektywnego działania przy ograniczonych środkach poprzez dopasowanie systemu do istniejących realiów organizacyjnych i ekonomicznych w rolnictwie oraz przeniesienie niektórych kosztów usług doradczych na tych klientów, którzy osiągają z nich bezpośrednie korzyści finansowe;
- d) elastycznością, czyli zdolnością do rozwoju i przeobrażeń w kierunku nowych potrzeb reformowanej gospodarki, w tym zwłaszcza wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich;
- e) wysoką oceną oraz pozytywnym wizerunkiem w oczach potencjalnych klientów; system musi być przyjazny dla klientów poprzez profesjonalne wykształcenie doradców, ich wiarygodność, dobre wynagradzanie ich pracy i szybkie reagowanie na potrzeby doradcze rolników.

3. Czynniki decydujące o efektywności doradztwa i warunki ścisłego powiązania doradztwa z nauką

Warunkami ścisłego powiązania doradztwa z badaniami będzie:

- wywołanie autentycznego zapotrzebowania doradców na wyniki badań naukowych, pomoc doradcą i konsultacje ze strony nauki;
- wywołanie zainteresowania pracowników nauki efektami zastosowań ich wyników w praktyce gospodarczej poprzez:
  - uwzględnienie w ocenie dorobku naukowego wyników uzyskiwanych we współpracy z praktyką rolniczą,
  - preferencyjne wynagradzanie indywidualnych osób i zespołów interdyscyplinarnych podejmujących się rozwiązań zgłaszanych prac przez WODR, izby rolnicze, szkoły rolnicze, administrację państwową i samorządy terytorialne pod adresem uczelni (np. honoraria, granty, zadania zlecone itp.).

O efektywności doradztwa decydować będą następujące czynniki:

- dobrze przygotowana kadra zarządzająca organizacją doradcą;
- wysokie kwalifikacje specjalistów doradztwa;
- dobry program podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników doradztwa;
- ścisła współpraca doradztwa z nauką;
- dostępność niezbędnych środków finansowych;
- ścisła współpraca dyrekcji ODR i pracowników doradztwa z radami społecznymi reprezentującymi interesy klientów doradztwa oraz z izbami rolniczymi reprezentującymi interesy rolników;
- aktywna praca doradcza w oparciu o zaplanowane programy doradcze, ich monitorowanie i ocena;
- aktywne uczestnictwo rolników i mieszkańców obszarów wiejskich w planowaniu i realizacji programów doradczych.

4. Elementy koncepcji systemu doradztwa rolniczego

Szeroka wizja doradztwa rolniczego w Polsce powinna odpowiadać na następujące pytania [Wynn 1994, Kania 2005]:

- Czy polskim rolnikom potrzebne jest doradztwo rolnicze?
- Jeśli tak, jakie funkcje powinno ono pełnić?
- Kto, czyli jaka instytucja czy organizacja powinna realizować usługi doradcze?
- Kim są dzisiaj klienci doradztwa? Kto będzie nimi w przyszłości?
- Jaka powinna być struktura doradztwa rolniczego oraz jego forma organizacyjno-prawna?
- Kto powinien płacić za doradztwo i w jaki sposób?
- Jakie strategiczne kroki powinny być podjęte przez rząd (resort rolnictwa) w krótkim, średnim i długim horyzoncie czasowym?
- Jakie implikacje wskutek podjętych kroków mogą mieć miejsce dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce?

Proces formułowania każdego programu restrukturyzacji jest tak samo ważny jak proces wprowadzania na rynek nowego produktu. Aby móc realizować określony wizję rozwoju doradztwa, niezbędne są:

- realistyczny program restrukturyzacji i zabezpieczony budżet na ten cel,
- określenie potrzeb, które trzeba zrealizować, żeby przejść z sytuacji obecnej do przyszłej (przez kogo, kiedy i jak?),
- określenie koniecznych inwestycji i źródła ich sfinansowania.

5. Podstawy prawne

Najważniejszym aktem prawnym dotyczącym przyszłości doradztwa w UE jest rozporządzenie KE 1782 art. 13 i uzupełniające rozporządzenie 1783 z 2003 r., które stanowi że: *każde państwo członkowskie UE jest zobowiązane do ustanowienia systemu doradztwa rolniczego do świadczenia usług na rzecz gospodarstw towarowych od 1 stycznia 2007 r.*

System doradztwa rolniczego powinien być nakierowany na pomoc dla gospodarstw towarowych w zakresie:

- osiągnięcia wysokich standardów jakości produktów rolniczych,
- technologii produkcji roślinnej,
- zarządzania gospodarstwem,
- bezpieczeństwa żywności,
- standardów środowiskowych.

Każdy kraj ustanowi stosowny system doradztwa, który:

- umożliwi rolnikom dostęp do bezpłatnej informacji przynajmniej w zakresie podstawowych wymogów w zakresie zarządzania gospodarstwem oraz korzystania z instrumentów WPR,

- obejmie wsparciem przede wszystkim te gospodarstwa, które otrzymują więcej niż 15 000 Euro płatności bezpośrednich rocznie (w krajach „starej” UE to gospodarstwa o powierzchni > 118 ha, wg dopłat za 2005 rok),
- ustanowi system rejestracji i akredytacji doradców i ich organizacji zgodny z wymogami UE,
- zagwarantuje tajemnicę i ochronę danych dotyczących gospodarstw rolnych przez organizacje doradcze.

Komisja Europejska oznajmia, że system doradztwa rolniczego będzie priorytetowym celem, który uzyska wsparcie z funduszy strukturalnych do maksymalnej kwoty 1500 Euro na gospodarstwo.

Kraje UE podjęły próbę dostosowania się do tych rozporządzeń [Klaver 2005]:

- ministrowie rolnictwa, a w szczególności odpowiednie departamenty doradztwa, oświaty, nauki dokonują przeglądu swoich polityk i próbują zidentyfikować obszary doradztwa, które mogłyby być finansowane przez samych rolników, a nie przez budżety krajowe czy federalne;
- większość krajów angażuje się w stworzenie systemu rejestracji, akredytacji i szkoleń doradców, wszystkie kraje muszą być pewne, że świadczenie odpłatnych usług doradczych musi mieć legalne podstawy prawne (Czechy, Słowacja i Węgry stworzyły już taki system i dokonują akredytacji);
- wszystkie kraje subsydują określone usługi doradcze wykorzystując do tego programy UE (wypełnianie wniosków o płatności bezpośrednie oraz inne instrumenty WPR i polityki strukturalnej);
- większość krajów, zwłaszcza nowych członków UE, posiada już publiczne bądź autonomiczne doradztwo na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Podstawowy wniosek, jaki nasuwa się z tej planowanej polityki jest taki, że system doradztwa rolniczego wspomagany przez UE będzie skierowany do rolników, którzy są w stanie wykorzystać 15 000 Euro dopłat, natomiast mali producenci (małe gospodarstwa), którzy nie mają możliwości absorpcji tak dużych środków, nie będą mieli dostępu do informacji subsydiowanej przez UE. Pomoc dla małych gospodarstw w ramach bezpłatnych usług doradczych powinna być zatem jednym z celów państwowego bądź półpaństwowego systemu doradztwa rolniczego.

6. Analiza mocnych i słabych stron systemu doradztwa państwowego i autonomicznego

Pomimo wejścia w życie z dniem 1 stycznia 2005 r. Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego wciąż nie ustają dyskusje dotyczące podporządkowania struktur doradztwa rolniczego w naszym kraju. Najczęściej rozważane są dwa warianty funkcjonowania doradztwa rolniczego [Kania 2001 a, d]:

- doradztwo w ramach struktur państwowych,
- doradztwo zorganizowane w ramach struktur samorządu zawodowego (w izbach rolniczych).

6.1. Argumenty „za” i „przeciw” doradztwu państwowemu

Mocne strony:

- doradztwo „wiejskie”, tzn. realizowane na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich, a nie tylko rolników,
- dobra kadra doradcza (doradcy terenowi, specjaliści zakładowi i administracja zarządzająca) w którą zainwestowano w ostatnich 15 latach olbrzymią wiedzę (kursy szkoleniowe, studia podyplomowe, wyjazdy studyjne, staże zagraniczne itp.),
- bardzo dobra baza techniczna,
- bardzo szeroka gama usług doradczych (w części bezpłatna) dostępna dla wszystkich rolników (dużych i małych, bogatych i biednych) i mieszkańców obszarów wiejskich (informacja rolnicza jest dobrem publicznym),
- informacja jako dobro publiczne wolna jest od opłat,
- usystematyzowane formy doradztwa; sprawdzone metody i podejścia systemowe,
- wdrażanie i upowszechnianie zrównoważonych metod gospodarowania i ochrony środowiska przyrodniczego oraz podnoszenie świadomości ekologicznej wśród rolników i mieszkańców wsi,
- rozwijanie cech przywódczych i kreowanie liderów wiejskich celem rozwijania różnych form przedsiębiorczości na wsi,
- doradztwo na rzecz kobiet wiejskich oraz dzieci i młodzieży (np. kluby 4-H),
- pełnienie roli edukacyjnej dla tych rolników i mieszkańców obszarów wiejskich którzy w przeszłości nie mieli lub obecnie nie mają dostępu do instytucji oświatowych celem doskonalenia swojej wiedzy,
- ustawiczna edukacja rolników i mieszkańców obszarów wiejskich,
- dobra współpraca z administracją rządową i agencjami rządowymi w celu sprostania wyzwaniom wynikającym z wdrażania instrumentów WPR, PROW i SPO-Roln.

Słabe strony:

- niedostateczne więzi z nauką,
- usługi doradcze stosunkowo kosztowne dla podatników,
- system podlega relatywnie znaczącym wpływom i fluktuacjom politycznym,
- doradcy mają pośrednie zobowiązania względem rolników,
- nieelastyczne powolne zmiany,
- biurokracja i hierarchia ważności zadań doraźnych a nie strategicznych (bardziej reaktywna praca niż aktywna w oparciu o dobrze przygotowane programy doradcze, z udziałem rolników i liderów społeczności lokalnych).

6.2. Argumenty „za” i „przeciw” doradztwu autonomicznemu (w ramach struktur samorządu zawodowego rolników – izb rolniczych)

Mocne strony:

- stosunkowo bardziej ukierunkowana na potrzeby i oczekiwania rolników oraz zmianę ich warunków ekonomicznych,
- mniej kosztowna dla rządu,
- potrzeby rolników są znane przez cały czas, krótki czas reakcji na uzyskanie porady,
- doradztwo na zlecenie, opłaty za faktyczne porady,
- specjalizowanie się w usługach doradczych, które zaspokajają głównie potrzeby gospodarstw towarowych,
- wysoce elastyczne, szybkie.

Słabe strony:

- bardzo niski stopień zatrudnienia w doradztwie autonomicznym,
- faktyczny koszt usług doradczych wysoki dla rolników,
- szybkie ale nie zawsze dostatecznie przemyślane porady,
- brak środków budżetowych na finansowanie doradztwa samorządowego,
- nie obejmuje dużego odsetka mieszkańców wsi, którzy nie są rolnikami,
- zwracanie uwagi przez doradców głównie na duże gospodarstwa i przedsięwzięcia o dużej skali produkcji, ze szkodą dla małych gospodarstw,
- tendencja w kierunku redukcji powiązań i wymiany informacji pomiędzy organizacjami doradczymi i rolnikami, nawet w ramach grup celowych i spotkań dyskusyjnych,
- zmniejszenie akcentu na dobrą informację publiczną,
- traktowanie wiedzy i informacji jako poszukiwanego i cennego towaru,
- specjalizowanie się tylko w usługach doradczych, które zaspokajają potrzeby gospodarstw towarowych.

7. Możliwe warianty rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce

WARIANT 1 - Doradztwo w strukturze państwowej

Realizowane w oparciu o istniejące Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR) (z ewentualnymi oddziałami) i zespołami rejonowymi.

W ramach struktur państwowych doradztwa rolniczego wyłaniają się potrzeby: z jednej strony centralnego zarządzania doradztwem przez Ministra Rolnictwa, jeśli chodzi o realizację polityki rolnej państwa wynikającej ze Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013, a z drugiej decentralizacji zarządzania i uwzględnienia regionalnego podejścia do problemów strukturalnych zróżnicowanych obszarów wiejskich oraz potrzeb i oczekiwań ze strony rolników i mieszkańców obszarów wiejskich.

Oba te ogólnie zarysowane zadania mogą w pełni realizować WODR, z rozwiniętymi działaniami specjalistycznymi w zależności od specyfiki województwa oraz terenową strukturą rejonową. Ośrodki te powinny być wspomagane przez Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Taki model doradztwa dostosowany jest do istniejącej struktury administracyjnej i samorządowej kraju, nie pociąga za sobą żadnych negatywnych skutków finansowych dla budżetu państwa, nie uszczupla kadr doradczych, jest jednolity i prosty, przepływ informacji w obie strony jest stosunkowo szybki (struktura dwustopniowa), zagwarantowana jest realizacja zadań rządowych (zadania Ministra Rolnictwa i Wojewodów) oraz oczekiwań rolników i mieszkańców wsi (zadania Izb Rolniczych, Marszałka Sejmiku, Starostów) przy społecznej akceptacji Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego, których rola musi być autentycznie duża i w której przedstawiciele samorządu zawodowego rolników – izb rolniczych powinni odgrywać wiodącą rolę. Zapisy w Ustawie o jednostkach doradztwa rolniczego dotyczące roli i kompetencji Społecznych Rad Doradztwa powinny być zatem znowelizowane.

Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny posiadać osobowość prawną, by mieć możliwość generowania dochodów pozabudżetowych, by móc stosować stopniową odpłatność za specjalistyczne usługi doradcze za aprobatą Społecznych Rad. Do tego procesu, który rozpoczął się w 2005 r. muszą stopniowo zostać przygotowani zarówno rolnicy jak i sami doradcy, a rząd musi jasno określić perspektywę i okres ograniczenia dotacji budżetowej, przy uwzględnieniu środków z funduszy strukturalnych na wsparcie doradztwa rolniczego. Proces ograniczania dotacji budżetowej powinien być wydłużony w czasie i nie powinien się rozpocząć wcześniej niż w 2007-2008 roku.

Dla poprawy efektywności doradztwa dotacja budżetowa podmiotowa powinna być zastąpiona dotacjami celowymi, zaś obowiązująca w naszym kraju Ustawa Budżetowa powinna być znowelizowana tak, by umożliwić samorządom lokalnym dofinansowywanie zadań doradczych realizowanych na rzecz rozwoju lokalnego.

Niezależnie od doradztwa państwowego może funkcjonować i powinno rozwijać się specjalistyczne doradztwo autonomiczne izb rolniczych i doradztwo komercyjne. Doradztwo prywatne, niezależnie lub we współpracy z doradztwem państwowym, powinno mieć możliwość ubiegania się o środki krajowe i UE na realizację zadań oraz programów krajowych i regionalnych. Taka konkurencja sprzyjać będzie podnoszeniu poziomu świadczonych usług doradczych i osiągnięciu wysokiej efektywności pracy doradczej.

Powyższe warunki spełniają wszystkie istniejące WODR w naszym kraju.

WARIANT 2 - Doradztwo w strukturze państwowej i samorządowej (system pluralistyczny)

Państwowa służba doradcza ulega rozproszeniu na dwie niezależne struktury z uwzględnieniem ustaw kompetencyjnych:

- rządową – Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego,
- samorządu zawodowego rolników - izb rolniczych.

WODR realizują zadania wynikające z polityki rządu i WPR w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, a w szczególności świadczą te usługi doradcze, które stanowią dobro publiczne.

Służby doradcze specjalizujące się w technologiach produkcji rolniczej, organizacji i ekonomice gospodarstw oraz marketingu produktów rolniczych przechodzą do izb rolniczych wraz ze środkami finansowymi i niezbędnym majątkiem. Potrzebna byłaby w tym względzie ustawa (gwarancja rządowa). Bez tych gwarancji przejęcie przez izby części doradztwa mogłoby doprowadzić do wielu ujemnych zjawisk, które zostały szeroko opisane wcześniej (zob. argumenty „przeciw”).

Wdrażając ten wariant systemu doradztwa w naszym kraju oraz biorąc pod uwagę cele Programu Operacyjnego Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i planowany budżet, Izby Rolnicze mogłyby się np. skupić na realizacji Celu 1 – Poprawa konkurencyjności w sektorze rolnym i leśnym, a WODR na Celu 2 – Poprawa stanu środowiska i krajobrazu, Celu 3 – Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna rozwoju obszarów wiejskich oraz na Celu 4 – Budowa struktur lokalnych na rzecz zatrudnienia i dywersyfikacji (Leader).

Wariant ten niesie w sobie dodatkowe ujemne strony takie, jak np.:

- zwiększone koszty administracji doradczej,
- rozproszenie i tak dość ograniczonych środków finansowych,
- trudności w podziale zadań i kompetencji,
- dublowanie się w realizacji zadań doradczych,
- trudności w koordynacji i współpracy,
- wysokie koszty utrzymania dwóch odrębnych struktur administracyjnych,
- groźba cięć budżetowych dla autonomicznej (prywatnej) służby doradczej w przyszłości.

WARIANT 3 - Doradztwo rolnicze w Izbach Rolniczych

Izby Rolnicze przejmują w całości doradztwo państwowe wraz z majątkiem, kadrą doradczą i środkami finansowymi oraz odpowiedzialność za działalność doradczą na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa. Argumenty „za” i „przeciw” takiemu rozwiązaniu zostały przedstawione w analizie mocnych i słabych stron doradztwa autonomicznego funkcjonującego w krajach UE. Dodatkowe ujemne strony takiego rozwiązania to:

- ograniczony wpływ państwa i służb państwowych na producentów rolnych (rolników),
- samorząd rolników pozostaje na „garnuszku” budżetu państwa z uwagi na konieczność finansowania służby doradczej,

- możliwość manipulowania doradztwem samorządowym rolników - samorząd traci swoją autentyczność,
- oszczędności budżetowe dotyczyć będą w pierwszej kolejności finansowania organizacji niepaństwowych.

8. Podsumowanie

Zaprezentowane powyżej trzy warianty restrukturyzacji doradztwa i zapewne jeszcze inne rozwiązania są możliwe do realizacji w praktyce. Ich skutki mogą być jednak bardzo różne zarówno dla jego klientów, samych instytucji doradczych, jak i dla rządu.

Zarówno publiczne jak i prywatne – autonomiczne doradztwo rolnicze może funkcjonować i rozwijać się niezależnie od siebie lub we współpracy i obie te formy mogą być efektywne. Jak wynika z badań, pluralistyczne systemy doradztwa jakie funkcjonują, np. w Australii, Holandii, Niemczech i na Węgrzech, wydają się spełniać oczekiwania tamtejszych rolników i rządów.

Doradztwo nie może funkcjonować samo dla siebie, w oderwaniu od pozostałych ogniw systemu wiedzy i informacji rolniczej. Współdziałanie z nimi jest niezbędne by mogło ono w pełni wykorzystać swoje możliwości. Nie można również doskonalić doradztwa bez doskonalenia systemu badań naukowych i mechanizmu łączącego je z doradztwem, jak również nie można doskonalić zarządzania doradztwem bez możliwości wpływania rolników na jego program i ocenę używanych efektów.

W przyszłości coraz silniej wzrośnie potrzeba zatrudniania specjalistycznie przygotowanych, niezależnych i zorientowanych na klienta doradców. Nacisk skierowany powinien być więc na jakość interakcji pomiędzy doradcą a klientem lub grupą celową klientów, a nie na przesyłanie informacji rolniczej (z góry na dół) poprzez zhierarchizowany system. Niezwykle ważnym będzie stosowanie tzw. podejścia uczestniczącego, tzn. wspólne wykorzystywanie przez doradcę i rolnika doświadczenia rolników i najlepszej wiedzy naukowej celem doskonalenia gospodarstw i całego rolnictwa.

Dobre zarządzanie jest głównym warunkiem osiągnięcia sukcesów w doradztwie. Odnosi się to zarówno do organizacji doradczej jako instytucji - planowanie, organizowanie, zatrudnianie, kierowanie, koordynowanie i budżetowanie - jak i do procesu zarządzania programami doradczymi - planowanie, monitorowanie i ocena.

Aktywne uczestnictwo rolników lub mieszkańców społeczności lokalnych w przygotowaniu i realizacji programów doradczych jest kluczem w osiąganiu zakładanych w nim efektów. Potrzebne są w tym celu strategie włączania rolników do programów w zakresie wyznaczania potrzeb technologicznych, programowania szkoleń, wizyt polowych i studyjnych, pokazów, demonstracji itp.

LITERATURA

1. Ban van den A. W., Hawkins H. S. (1997): Doradztwo rolnicze. Wyd. I (polskie), MSDR zs. w AR, Kraków, 315.
2. Drygas M., Kania J. [1996]: Doradztwo rolnicze na świecie – tendencje rozwojowe. *Wież i Rolnictwo* nr 3 (7): 126-133, PAN IRWiR, Warszawa.
3. Kania J., Drygas M. [1995]: Restructuring of Polish extension system in a market economy [in:] *Extension at the cross-roads. Proceedings of the 12th ESEE*, edited by G.S. Siardos and S.I. Androulidakis. University of Thessaloniki, Greece, 81-92.
4. Kania J. (1988a): Doradztwo rolnicze – doświadczenia i wnioski z krajów Unii Europejskiej adekwatne do warunków polskich. [w:] *Podstawy integracji europejskiej w aspekcie rozwoju obszarów wiejskich. Praca zbiorowa pod red. J. Kani*, cz. 1, roz. VII: 465-474. Wydawnictwo Naukowe AR, Kraków.
5. Kania J. (1998b): Rola służb doradztwa rolniczego w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej. [w:] *Systemy informacji rolniczej – nowe wyzwania dla doradztwa*; pod red. nauk. J. Kani, *Biuletyn Regionalny ZDR* nr 318: 35-46. AR, Kraków.
6. Kania J. [2001a]: Doradztwo państwowe czy autonomiczne dla polskiej wsi i rolnictwa. *Wież i Doradztwo* nr 1: 15-18, MSDR zs. w AR, Kraków.
7. Kania J. [2001b]: Doradztwo rolnicze w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej. *Roz. II: 15-25* [w:] *Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych*. Red. nauk. M. Drygasa, J. Kani, A. Wiatraka. PAN IRWiR, Warszawa.
8. Kania J. [2001c]: Doskonalenie doradztwa rolniczego w Polsce na tle doświadczeń zagranicznych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* nr 1 (28): 5-17, KCDRRiOW, Poznań.
9. Kania J. [2001d]: Możliwe warianty funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce. *Roz. VIII: 240-253* [w:] *Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych*. Red. nauk. M. Drygasa, J. Kani, A. P. Wiatraka. PAN IRWiR, Warszawa.
10. Kania J. (2002): Ways of improving agricultural extension system in Poland. [in:] 3rd conference on agricultural advisory of central and eastern Europe – bulletin. LAATC, Sigulda, Latvia, 56-63.
11. Kania J. (2005): Restructuring of Polish Agricultural Advisory Service after European Union accession. [in:] *Towards a participatory and multi-actors extension system. Proceeding of the 17th ESEE*, edited by E. Oktan and M. Boyaci, Ege University, Izmir, Turkey, 292-298.
12. Klaver D. (2005): Knowledge circulation and generation for small farmers in EU countries. Synthesis document. IAC, Wageningen, NL, 22.
13. *Privatisation of extension systems: Case studies of international initiatives (2004)*: Edited by G.Alex and W.M. Rivera. Vol. 2, ARD Discussion Paper 9: 96, World Bank, Washington DC, USA.
14. *Wpływ rolników na doradztwo rolnicze (1996)*: Opracowanie zbiorowe. Krajowa Rada Doradztwa Rolniczego, Poznań, 66.
15. Wynn G. (1994): Coordination of the development of the agricultural extension service – report for Ministry of Agriculture of Poland. Cranfield University, Silsoe, UK, 19.

JÓZEF KANIA

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

STRESZCZENIE

W pracy przedstawiono koncepcję dalszego rozwoju i funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce w układzie wariantowym, tj. doradztwa publicznego – w strukturze państwowej, doradztwa pluralistycznego – będącego zarówno w strukturze państwowej, jak i samorządu zawodowego rolników oraz doradztwa prywatnego w strukturze samorządu zawodowego rolników, tj. izb rolniczych.

Podstawą do opracowania koncepcji było określenie cech, jakimi powinien charakteryzować się efektywny system doradztwa, czynników decydujących o efektywności doradztwa, warunków ścisłego powiązania doradztwa z nauką oraz zasadniczych elementów koncepcji systemu doradztwa rolniczego, a także podstaw prawnych, tj. Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego w Polsce oraz rozporządzeń Komisji Europejskiej dotyczących przyszłości doradztwa w krajach UE.

Zasadniczym elementem w budowaniu koncepcji była analiza mocnych i słabych stron dwóch głównych systemów doradztwa rolniczego na świecie, tj. doradztwa publicznego i prywatnego z uwzględnieniem zmian zachodzących w tych systemach na świecie.

JÓZEF KANIA

THE FUTURE OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN POLAND

SUMMARY

The paper presents a concept for further development and functioning of the agricultural advisory system in Poland as a set of alternative options, i.e. public extension - within the public structure, pluralistic extension - both within the state structure as well as farmers' professional organization structures, and private advisory within the structure of farmers' professional organization, namely agricultural chambers.

The basis for the concept was definition of necessary features of an effective advisory system, factors that determine extension effectiveness, conditions for ensuring close linkages with science and basic elements of the agricultural extension system concept, as well as legal foundations, i.e. Agricultural Advisory Units Act in Poland as well as European Commission regulations concerning the future of advisory service in EU member countries.

The basic element underpinning the concept was analysis of strengths and weaknesses of two major agricultural advisory systems in the world, namely public and private advisory, with consideration given to changes presently occurring in these systems worldwide.